

А.М. Колот, О.І. Кравчук
Kolot, A.M., Kravchuk, O.I.

Економічно активна людина у новій економіці: теоретико-методологічний аналіз трансформаційних процесів*

Economically active person in the new economy: theoretical and methodological analysis of transformation processes

Розглянуто діалектику розвитку людини як стратегічного ресурсу і нової економіки, здійснено теоретико-методологічний аналіз їх взаємодії. Проведене дослідження переконує в тому, що трансформація індустріальної економіки у нову економіку відкриває нові можливості для розвитку людини, її самореалізації. Водночас ця трансформація пов'язана з дією низки чинників, за яких розбудова нової економіки здійснюється вкрай суперечливо через відтворення старих та появу нових протиріч.

Ключові слова: нова економіка, мережева людина, людський розвиток, соціально-трудоий вимір, економіка людини.

Dialectic of human development as a strategic resource and the new economy are considered, theoretical and methodological analysis of their interaction made. The study argues that the transformation of the industrial economy in the new economy, opening up new opportunities for human development and its self-realization. At the same time, this transformation associated with an influence of number of factors that makes the development of a new economy highly controversial because of regeneration of old contradictions and the emergence of new ones.

Keywords: new economy, network people, human development, social and labor dimension, human economy.

Екс-міністр фінансів Польщі, автор низки фундаментальних праць з проблем ринкової трансформації постсоціалістичних країн, глобалізації світової економіки та трансформації економічних систем Г. Колодко з приводу значення позаекономічного, зокрема культури, стверджує, що культура означає для економічного розвитку більше, аніж процентна ставка або курс обміну валют. "Культура означає більше, ніж відсотки для економічного

розвитку і соціального зростання. Це кажу я, – пише він, – людина, яка "всього лише" чотири рази була міністром фінансів" [1, с. 129].

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що духовність, моральність набувають такого значення у забезпеченні стійкої економічної і соціальної динаміки, що морально-духовні цінності можемо розглядати як рушійну силу розвитку, не менш значущу, ніж матеріальні фактори. І в цьому твердженні немає невиправданого суб'єктивізму, ідеалізму, нерозуміння ролі економічного базису. Необхідно усвідомити самим і переконати інших, що для того, аби стати на шлях стійкого розвитку, необхідно, щоб абсолютна більшість економічно активного населення і суспільство в цілому перетнули соціокультурний, соціоморальний бар'єр, тобто щоб утвердилися високі суспільні цінності, зникли наявні ментальні перекося, сформувалася сучасна корпоративна культура.

Нова економіка в її соціально-трудоому вимірі – це й нова, більш висока продуктивність праці і передусім праці, яка здійснюється працівниками творчими, креативними, знанневоноасиченими. Один із найавторитетніших фахівців у галузі менеджменту П. Друкер із цього приводу зазначає, що у ХХ ст. найбільш важливим і воістину унікальним досягненням менеджменту було підвищення у 50 разів продуктивності фізичної праці на виробничих під-

Колот Анатолій Михайлович, доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана" (Київ);

Кравчук Оксана Іванівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана" (Київ).

Kolot, Anatoliy Mykhaylovych, Dr. S. (Econ.), Professor, Vice rector in Charge of Research and Academic Affairs, Head of Personnel Management and Labour Economics Department, SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman" (Kyiv);

Kravchuk, Oksana Ivanivna, PhD (Econ.), Docent, Associate Professor of Personnel Management and Labour Economics Department, SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman" (Kyiv).

© Колот А.М., Кравчук О.І., 2015

© Kolot, A.M., Kravchuk, O.I., 2015

* Закінчення. Початок див. у №2 (2015) журналу.

приємствах. Найголовніше досягнення, якого менеджмент має добитись у XXI ст., також пов'язане із підвищенням продуктивності праці, але на цей раз розумової, а разом із нею і з підвищенням ефективності працівника розумової праці. Найбільш цінним активом будь-якої компанії XX ст. було виробниче обладнання. Найбільш цінним активом будь-якої організації XXI ст. – як комерційної, так і некомерційної – стануть її *працівники розумової праці і їхня продуктивність* [4, с. 159].

Розвиваючи думку щодо завдань соціуму, які постали на початку XXI ст., П. Друкер наголошує, що в розвинених країнах головне завдання сьогодні усе ж полягає не у підвищенні продуктивності фізичної праці. “Врешті-решт, – пише він, – ми знаємо, як цього досягнути. Центральне завдання нині – всіяке підвищення продуктивності розумової праці. Працівники розумової праці дуже швидко стають найбільшою групою всередині робітничого класу розвинених країн. Сьогодні вони вже становлять близько двох п'ятих усієї робочої сили США; в інших країнах їх частка менша, але також швидко збільшується. У першу чергу саме від продуктивності цієї групи працівників залежатиме майбутнє процвітання – більше того, саме існування – розвинених країн” [4, с. 166].

Нова економіка створює передумови для високої продуктивності праці, але вона автоматично не розв'язує цієї проблеми. Саме тому вчені – і трудовики, і практики – мають переорієнтувати свою діяльність, зосередитися на нових завданнях та викликах. Акцентуємо увагу на тому, що П. Друкер виокремлює шість факторів підвищення продуктивності працівників нової економіки, детальний аналіз яких дає водночас можливість відстежити особливості нової людини праці в економіці, що формується, та специфіку її роботи.

До згаданих факторів П. Друкер відносить:

1. Продуктивність працівника розумової праці вимагає чіткої відповіді на запитання: у чому полягає виробниче завдання?

2. Відповідальність за продуктивність цілком покладається на самого працівника. Працівники розумової праці повинні самі собою управляти (вони, так би мовити, самі собі менеджери). Їм потрібна незалежність.

3. Безперервна інноваційна діяльність має стати невід'ємною складовою розумової праці і включатися до виробничого завдання працівника розумової праці; він має відповідати за впровадження нововведень.

4. Працівник розумової праці повинен, з одного боку, постійно вчитися, а з іншого – постійно вчити.

5. Продуктивність працівника розумової праці не вимірюється кількістю або обсягом. У всякому разі, це далеко не головний показник. Натомість величезне значення приділяється якості.

6. Нарешті, для підвищення продуктивності працівника розумової праці треба дивитися на нього не як на “витрати”, а як на “капітал”, і поводитися з ним відповідно. Необхідно, щоб працівники розумової праці хотіли працювати на цю організацію і віддавали їй перевагу [4, с. 166–167].

Складовою новітніх тенденцій у розвитку соціально-трудової сфери є тренд подолання найманої праці. Феномен подолання найманої праці, який дедалі активніше обговорюється на сторінках філософської, соціологічної, економічної літератури, і далі залишається непояснен-

ним, незрозумілим для широкого загалу. Своєрідне і близьке до істини, на нашу думку, пояснення цього феномена знаходимо знову ж у П. Друкера, який зазначає, що в індустріальній економіці, базованій на найманій, здебільшого фізичній праці, працівники у своїй більшості не володіють засобами виробництва. Вони мають володіти – і звичайно володіють – великим і цінним досвідом та практичними навичками. Останні (досвід і навички) можна застосувати на одному робочому місці, а на інших вони вже не “портативні”. У новій же економіці, базованій переважно на розумовій праці, працівники – носії цієї праці володіють особливими засобами виробництва, що репрезентовані сучасними знаннями, компетенціями, мотиваціями, що є в їхній голові. Користуючись термінологією П. Друкера, усе перелічене – це абсолютно “портативний” і вкрай місткий вид основного капіталу. Оскільки працівники інноваційної, розумової праці володіють своїми, індивідуалізованими, засобами виробництва, вони дуже мобільні. Працівники фізичної праці, так би мовити, більше зацікавлені у роботі, ніж робота в них. Можливо, розмірковує П. Друкер, не про всіх працівників розумової праці можна сказати, що вони потрібні роботі більше, ніж робота їм. Але у переважній більшості випадків взаємовідносини працівників інтелектуальної праці з організацією, що забезпечує їх роботою, характеризується тим, що вони зацікавлені один в одному рівною мірою [4, с. 174]. Наполягаємо на тому, що як провідну складову глобальних змін у “світі праці” слід розглядати тренд поєднання в одній людині і працівника, і власника, і носія інноваційних, інтелектуальних компетенцій. Йдеться про рух від людини економічної до людини креативної, творчої, інноваційно орієнтованої, яка є власником усе вагоміших нематеріальних активів. Справді, упродовж багатьох століть економічний розвиток здійснювався в умовах відокремлення праці від засобів виробництва, протистояння між працею і капіталом. Натомість постіндустріальне суспільство, нова економіка, притаманні їм відносини дедалі більше поєднують в одній особі як власника засобів виробництва (знань, інформації), так і носія здатностей до праці (умінь, навичок, готовності їх використовувати, усієї гами компетенцій). Отже, йдеться про утвердження суспільства та економіки, де праця і капітал поєднуються в людині, а розвиток упродовж усього життя її фізичних, розумових, інтелектуальних здібностей та здатностей є запорукою накопичення інтелектуального капіталу, підвищення продуктивності праці, поліпшення якості життя. “У новому суспільстві, – зазначав академік А.А. Чухно, – найважливішим фактором виробництва стають інформація і знання, нематеріальні, інтелектуальні за своєю природою, які є власністю людини і які вона використовує у процесі виробництва. Праця і знання, тобто засоби виробництва, поєднуються. Отже, нематеріальні виробничі відносини базуються на нематеріальній формі власності” [12, с. 14].

Із формуванням нової економіки чимраз більше працівників стають одночасно уособленням і інноваційної, і інтелектуальної, і фізичної праці. Справді, навіть на тих виробництвах, де традиційно була і зберігається фізична праця, остання все більше й більше насичується інноваційною, інтелектуальною складовою (компонентою). Так, хірургія як вид діяльності – це типовий приклад фізичної праці, яка передбачає виконання одноманітних, повторюваних рухів, для яких принципи точності, швид-

кість та одноманітність. Як і будь-яка інша фізична робота, хірургічна операція потребує використання ручних прийомів і методів, що їх аналізував і вдосконалював Тейлор на своїй фабриці ще на початку ХХ ст. Разом із тим хірургія – це й типовий приклад, коли праця інтенсивно насичується знаннями, інтелектом, інноваціями. Працівників, які у своїй щоденній праці – водночас і фізичній, і розумовій – масово використовують сучасні знання, інформаційно-комунікаційні та інші прогресивні технології, П. Друкер умовно називає новими службовцями. Нові службовці, пише він, становлять, можливо, найбільшу і найбільш швидко зростаючу групу в категорії працівників розумової праці. До цієї групи входять майже всі працівники всієї системи охорони здоров'я: лаборанти, реаніматологи, рентгенологи, спеціалісти з ультразвукового дослідження, методів електромагнітного резонансу та ін. До них же належать дантисти й усі, хто працює у стоматології. До групи нових службовців входять і автомеханіки, а також усі спеціалісти, які виконують ремонт і обслуговування техніки. Можна говорити, що нові службовці ХХІ ст. – це висококваліфіковані працівники ХІХ–ХХ ст. [4, с. 175].

Є всі підстави стверджувати, що трансформація індустріальної економіки у нову, інформаційно-мережеву, відкриває нові можливості для розвитку людини, її самореалізації, самоідентифікації. Водночас ця трансформація пов'язана з дією низки чинників, за яких розбудова "економіки людини", "економіки душі" здійснюється вкрай суперечливо через відтворення старих та появу нових суперечностей між індивідуалізацією і соціалізацією, індивідуальним і колективним; індивідуалізацією і потребою солідарності, згуртованості та реалізації суспільного інтересу. Розвиваються нові, далеко не ідеальні характеристики мережевої людини, з'являються певні небажані соціальні за змістом тенденції у сфері зайнятості та ринку праці.

Отже, окремий пласт проблем – суперечливий вплив інформаційно-комунікаційних технологій, мережевих інституцій на людину, масовий розвиток в останньої асоціальних характеристик, поширення в соціумі т.зв. негативної індивідуалізації. За висновками найавторитетніших філософів, економістів, соціологів сучасності дедалі потужнішою силою, що індивідуалізує, стають інформаційно-комунікаційні технології, що змінюють як техніко-технологічні підвалини нової економіки, так і спосіб життя членів суспільства. Справедливим є твердження Дж. Найсбітта про те, що нові технічні засоби, такі як комп'ютери, стільникові телефони, факси, утверджують тріумф індивідуального над колективним [11, с. 461]. Дійсно, сьогодні егоїстичний індивідуалізм, егоцентризм розвиваються під впливом не тільки "ринковізації" суспільних відносин, а й інформатизації, яка також є потужною силою, що індивідуалізує. Нові інформаційні технології, на думку Е. Корніша, можуть зробити людей украй егоцентричними. Споживач інформації, усе більше й більше захоплений самим собою, починає розуміти, що йому байдуже до інших людей – на них йому просто бракує часу [8, с. 204].

З приводу неоднозначного впливу нових технологій і в цілому нової економіки на світ людей В. Лекторський зазначає: "Важливо підкреслити, що нові інформаційні технології, а потім т.зв. конвергуючі техно-

логії ВНИС (біо-, нано-, інформаційні і когнітивні) створюють нове життєве середовище людини і ставлять під питання немало звичних способів орієнтації у світі й традиційні людські цінності. Життєвий світ людини – це історичне і культурне поняття. Він багаторазово змінювався і був різним у різних культурах. При цьому він завжди зберігав певні інваріанти. Нині під впливом науки і техніки відбувається "зламування" цих інваріантів.

Упродовж багатьох століть наука і філософія були предметом інтересу досить вузького кола людей. Сьогодні пересічна людина опинилася перед фактом самозбереження. Ці проблеми створені розвитком науки і техніки. Вирішити їх без допомоги філософії неможливо" [10, с. 20]. І далі зазначається: "Поширення нових інформаційних технологій і, зокрема, Інтернету створює колосальні можливості для маніпулювання психікою. Зникають непрохідні кордони між моїм і не моїм. З'являються нові обмеження людської свободи, виникає необхідність її переосмислення. Загострюється стара філософська проблема відносин реального і уявного, а також знання і думки, оскільки за допомогою інформаційних технологій можна фабрикувати знання про реальність, а тим самим, до певної міри, і саму реальність. Можна створювати віртуальне "Я" і в певному розумінні жити у віртуальному просторі, у якому розчиняються відмінності реального світу і світу сновидіння" [10, с. 21].

Українські вчені І. Давидов і Г. Задорожний, аналізуючи сутність перетворень у життєдіяльності людини під впливом інформаційно-комунікаційних технологій, зазначають: "Сучасний рівень техніки та технологій не просто створює умови, а певним чином змушує людину перетворюватися у постлюдину ("після-людину"), непомітно для неї самої втягуючи її у віртуальний штучно створюваний світ комп'ютерно-інформаційних ігор. Цей новосвіт починає все більше замінювати собою ту первинну реальність, де людина залишається людиною зі своїми почуттями, турботами, людськими цінностями, мріями, совістю та відповідальністю" [5, с. 3–4].

Ціну, яку сучасні суспільства платять за наявний формат глобального ринку та за зростаючу індивідуалізацію, багато представників соціуму вважають безпідставно завищеною. З цього приводу З. Бауман застерігає, що невизначеність, коливання, брак контролю над подіями – усе це породжує тривогу. Ця тривога і є тією ціною, яку доводиться платити за нові особисті свободи і нову відповідальність. Яке б задоволення не приносили ці свободи в інших аспектах, багато людей вважають таку ціну занадто високою. Вони із задоволенням віддали б перевагу світу менш складному і тим самим такому, що менше лякає; світу, де варіанти дій більш прості; винагороди за правильні рішення неминучі, а ознаки вдалого вибору зрозумілі й безпомилкові. Світу, де кожний знає, що необхідно робити, аби виявитися правим. Світу, який не наповнений таємницями і очікуваннями [2, с. 110].

Метаморфози зі статусом людини праці, котрі інтенсифікувалися в останні два-три десятиліття з розвитком нової інформаційно-мережевої економіки, можна інтерпретувати як одночасний рух і суперечливе поєднання, взаємодію *двох форм індивідуалізації*. Одну з них можна розглядати як "позитивний" індивідуалізм, пов'язаний зі зростанням самостійності, незалежності, можливості більшої самореалізації особистості. Другий –

“негативний” індивідуалізм – пов’язаний з утратою зв’язків з колективом, на які ще вчора людина покладала надії, із браком підтримки з боку колективу чи іншого інституту та з виявом цілої низки інших негативних наслідків. Так, Роберт Кастель із цього приводу зазначає, що “негативним” такий індивідуалізм є тому, що він визначається в термінах нестачі: браку поваги, безпеки, гарантування благ, стійких зв’язків [7, с. 543].

Проте всім описаним негативний вплив нової економіки на людський розвиток не обмежується. Результати власних досліджень, що узгоджуються з висновками багатьох авторитетних вчених, переконують у тому, що розгортання сфери дії нової економіки дедалі інтенсивніше супроводжується дією численних суперечливих тенденцій у царині людського розвитку та функціонуванні соціально-трудої сфери. Остання все більше асоціюється з унікальним симбіозом явищ, процесів, досягнень, втрат і тенденцій розвитку, які не мають однозначної оцінки.

На багатьох прикладах розвинених країн та й із вітчизняної практики можемо уже тепер переконатись у складному переплетінні суперечливих тенденцій у царині соціально-трудої, людського розвитку, серед яких виокремимо такі:

- підвищується попит на висококваліфікований, креативний персонал як носій потужного людського капіталу, що дедалі більше уживається з незайнятістю працівників низької кваліфікації, які до того ж недостатньо мобільні та не здатні набути нових компетенцій, що їх вимагає сучасне виробництво;

- набуває гіпертрофованих розмірів диференціація трудових доходів працівників, яка нерідко перевищує реальні відмінності в рівнях нагромадженого людського капіталу та результатах його використання;

- на тлі поліпшення структури робочих місць та в цілому стабільного підвищення середніх трудових доходів працівників розширюється гетто маргінальної зайнятості з неприйнятною винагородою за надані послуги, яка не забезпечує гідних умов життя. Бідність серед економічно активного населення зберігається у значних масштабах і є одним із факторів, що знижує соціальну згуртованість суспільства;

- відбуваються багатовекторні та широкомасштабні зміни на ринку праці, які, однак, далеко не завжди відповідають інтересам найманих працівників. Так, набуває небачених раніше масштабів застосування нестандартних форм зайнятості та режимів робочого часу й атипових трудових договорів. Поширення зазначених форм зайнятості та трудових договорів чимраз частіше стає наслідком не стільки реальних змін у структурі виробництва та організаційно-економічних особливостях його функціонування, скільки послабленням співвідношення сил роботодавців і найманих працівників унаслідок слабкості (неадекватності) національного законодавства у сфері праці та зниження ролі соціального діалогу. Трудове законодавство має тенденцію до лібералізації, а колективно-договірне регулювання не охоплює всього розмаїття форм зайнятості, які є реальністю сьогодення;

- з’являються ознаки десоціалізації соціально-трудої відносин, виявом яких є: зниження частки заробітної плати у ВВП багатьох країн, у т.ч. розвинених; ускладнення доступу економічно активного населення до

наявних дотепер форм і видів соціального захисту; збільшення відрахувань працівників у фонди соціального страхування; намагання владних структур розв’язати проблеми, породжені погіршенням демоекономічних показників, перекиданням на економічно активне населення;

- інтереси підвищення конкурентоспроможності економіки і створення передумов для стійкого соціального розвитку потребують дедалі зростаючої уваги до проблем соціально відповідальної поведінки бізнесу. Утім частка бізнесових структур, які системно підтримують свій імідж, наполегливо працюють над поліпшенням ділової репутації та здійснюють свою діяльність на принципах соціальної відповідальності, залишається низькою;

- основні сегменти соціальної структури суспільства все більше різняться за рівнем добробуту, стилем життя, нормами поведінки. Розкол суспільств, що його посилює економічна глобалізація в її нинішньому форматі, ускладнює формування та функціонування демократичних інститутів держави і громадянського суспільства, оскільки підривається основа демократії – соціальна злагода з приводу базових цінностей і принципів життєдіяльності;

- за умов лібералізації економічних відносин і глобальних змін у поведінці економічних інститутів відбувається ерозія “культури солідарності”. Натомість набирають сили тенденції, в основу яких покладено індивідуалізацію в найширшому її розумінні. Зміни, що відбуваються у культурі соціальної поведінки людей, намагання останніх розв’язувати наявні соціальні проблеми самотужки, масові настрої десолідарності дають підстави стверджувати про формування у світі, що глобалізується, “індивідуалізованих суспільств” або принаймні про зростаючі масштаби індивідуалізації як сучасного феномена, що працює на зниження соціальної згуртованості.

Узагальнюючи, маємо засвідчити, що в умовах становлення нової економіки однією із суттєвих перепон на шляху стійкого розвитку економіки і суспільства стає поглиблення невідповідності між потребою підвищення морально-духовного потенціалу соціуму – з одного боку, і реальним перебігом подій, а саме – небажаними змінами у структурі цінностей та соціальних норм поведінки членів суспільства та його інститутів – з іншого.

Дійсно, суперечливий вплив процесів глобалізації на суспільне буття, потреба набуття незаперечних конкурентних переваг, наростання загроз у різноманітних формах, загострення проблеми збереження людства як такого – ці та низка інших обставин актуалізують значення морально-духовної компоненти в сукупному потенціалі соціуму. Натомість характерною особливістю сьогодення є зниження ролі багатьох моральних підвалин, на які багато століть спиралися члени суспільства, – соціальних і культурних традицій, родинних зв’язків, авторитету старшого покоління, віри, релігії, відповідальності в найширшому її розумінні. Тобто йдеться про глибокі зміни у структурі традиційних цінностей членів суспільства, деградацію або втрату багатьох із цих цінностей. Проте потенціал цих цінностей не вичерпано, і його необхідно відновлювати та нарощувати для забезпечення стійкого розвитку суспільства.

Небажані зміни у структурі, ієрархії соціальних норм спричиняють формування такого становища, коли життєвий шлях індивіда можна розглядати як окремо

взятий часовий сегмент, котрий майже не пов'язаний зі спадковістю поколінь. За т.зв. перервної моделі життєдіяльності індивід утрачає традиційні у минулому зовнішні підвалини, а нові створюються вкрай повільно, внаслідок чого соціальні системи втрачають стійкість. Цю глобальну проблему сучасності вивчає чимало авторитетних дослідників. Так, англійський учений Е. Гідденс у науковій праці "Наслідки сучасності", яка вийшла друком наприкінці ХХ ст., звертає увагу на радикальні зміни у змісті міжособистісних відносин, диспропорції в соціальному розвитку, зміни у структурі цінностей членів суспільства [13]. На його думку, з чим важко не погодитися, для сучасного суспільства характерним є зростання дезорієнтованості людей, джерелом якої є розрив спадковості у системі розвитку соціуму, а також соціальних і культурних традицій [13, с. 132].

Тенденція до зниження багатьох морально-духовних якостей, якими ще донедавна володів соціум, як і недооцінка їх значущості, може мати глобальні непередбачувані наслідки для країн і загалом цивілізації. Цього нас вчить історія і цьому приділяють увагу чимраз більше науковців різних галузей наук (економічних, соціальних, політологічних, історичних тощо). Зокрема французький учений Г. Лебон, який у своїй монографії "Психологія народів і мас" зауважує, що римляни часів занепаду імперії мали більш витончений розум, аніж їхні предки, але втратили колишні свої якості – здатність жертвувати собою заради ідеалу, наполегливість, енергію, непорушну повагу до закону, непереможне завзяття, які формували велич їхніх предків. Тож саме деградація морально-духовних якостей стала однією з основних причин розпаду імперії [9, с. 34].

Голова Польського Економічного Товариства професор Варшавської школи економіки Е. Мончинська звертає увагу на численні асиметрії розвитку нової (мережевої) економіки і, зокрема, на недовикористання потенціалу мережевої людини, і привертає увагу до такого: одночасно з розвитком інформаційних технологій усе сильніше даються взнаки різноманітні диспропорції між вимогами інформаційної революції, з одного боку, і старими навичками, принципами й інституціональними формами – з іншого. При цьому дедалі яскравіше виявляється дихотомія знань і мудрості. У сучасному світі ресурси інформації зростають надзвичайно швидко, що створює проблеми для їх раціонального використання й оброблення. Креативний людський потенціал витрачається на виконання простих технічних операцій, потрібних для оброблення і селекції великих обсягів інформації. І саме тому величезний масив інформації повною мірою не трансформується у знання. У свою чергу, знання не перетворюються на мудрість. Іншими словами, інформація > знань > мудрості. Це означає, що ресурси інформації більші за ресурси знань, а останні більші за ресурси мудрості. Така ситуація може стати джерелом небезпечних дисфункцій у глобальній економіці. Хоч ми знаємо дедалі більше, іноді ми дедалі менше розуміємо. При цьому і практика, і дослідження підтверджують той факт, що всупереч нашим уявленням, незважаючи на зростаючі обсяги інформації, ми дедалі меншою мірою виявляємося здатними керуватись у наших діях власними, повною мірою автономними рішеннями [1, с. 152].

На завершення підкреслимо, що нова економіка, новий формат економічного і соціального, нові ознаки та

характеристики мережевої людини – це майбутнє, яке інтенсивно настає і є реальним, прийшло у наші домогосподарства, організації, і лише наш консерватизм часто заважає бачити очевидне.

Екс-президент Міжнародної соціологічної асоціації І. Валлерстайн у праці із символічною назвою "Кінець знайомого світу. Соціологія ХХІ століття" стверджує, що зміни у світах, які оточують людину, будуть пришвидшуватись, і що сучасна світосистема, як система історична, вступила у стадію завершальної кризи і навряд чи існуватиме через 50 років. Соціум першої половини ХХІ століття за своїми труднощами, нестійкістю і водночас відкритістю значною мірою перевершить усе, бачене нами у столітті ХХ [3, с. 5].

У новій економіці для людини з'являтимуться одночасно і нові можливості, і нові виклики та випробування. Серед останніх чи не основне – загострення проблем зайнятості. Уже не як футурологічне передбачення, а як можливий реальний сценарій теоретики і практики обговорюють відоме співвідношення 20 : 80, згідно з яким нова економіка потребуватиме використання не більше 20% економічно активного населення. Скоріше, така оцінка є невинувато песимістичною. Однак результати практично всіх досліджень як теоретичного, так і прикладного, емпіричного характеру свідчать, що нова економіка з її інформаційно-комунікаційними, мережевими та нанотехнологіями все більше й більше спричинятиме суттєві зміни у структурі і масштабах зайнятості.

Президент Американської соціологічної асоціації Р. Коллінз у статті "Середній клас без роботи: виходи зачиняються", яка ввійшла до колективної монографії, підготовленої п'ятьма відомими соціологами США, зазначає, що довгострокова структурна слабкість капіталізму сьогодні виходить на передній план. Це технічне заміщення людської праці машинами, до чого призводить комп'ютеризація і поширення інформаційних технологій за останні 20 років. Нині цей процес прискорюється і вже загрожує існуванню середнього класу [6, с. 61]. Далі відомий соціолог сучасності наголошує, що краху капіталізму через технологічне заміщення досі не сталося. Аж до 1980–1990-х років механізація у першу чергу заміщувала ручну працю. Але остання технологічна хвиля принесла із собою заміщення управлінської праці і перше скорочення середнього класу. Інформаційні технології – це технології комунікації, і вони відкривають другу велику епоху скорочення робочих місць, заміщення комунікативної діяльності, яку, власне, і здійснює середній клас. До механізації нині додалися роботизація й електронізація, які визначатимуть наше довгострокове майбутнє" [6, с. 63–64].

І далі Р. Коллінз пише, що коли через автоматизацію скоротився робітничий клас, капіталізм врятувався, пересунувши вивільнені маси у зростаючі ряди середнього класу. Нині комп'ютеризація, Інтернет і вплив нових мікроелектронних пристроїв починає скорочувати середній клас. І він запитує, чи може капіталізм пережити цю другу хвилю технологічного заміщення? У минулому капіталізм обминав кризу технологічного заміщення п'ятьма основними шляхами. Я берусь показати, запевняє соціолог, що нині всі п'ять шляхів виявляються заблокованими. Усі шляхи заводять у глухий кут [6, с. 64].

Р. Коллінз критично сприймає оптимізм представників наукових шкіл, котрі, взявши на озброєння концеп-

цію “створюваного руйнування” Шумпетера, намагаються довести, що кількість робочих місць, які створюються завдяки новим товарам і послугам, неодмінно компенсує втрату робочих місць у старих галузях, що руйнуються. Соціолог небезпідставно вважає, що такий оптимізм – не більше ніж екстраполяція минулих тенденцій та наголошує, що жодна з цих теорій не бере до уваги технологічне заміщення комунікативної діяльності – той рятувальний клапан, який раніше компенсував створення нових робочих місць замість втрачених. Стверджується, що в міру того, як телефонні оператори і канцелярські службовці втрачатимуть роботу через упровадження автоматизованих і комп’ютерних систем, рівно така сама кількість робочих місць створюватиметься для розробників програм, комп’ютерних техніків і продавців мобільних телефонів. Але ще ніхто не навів переконливих пояснень, чому ця кількість має бути рівною, не кажучи вже про те, чому автоматизація технічних і комунікативних завдань (наприклад, поява онлайн-магазинів) не може абсолютно зменшувати кількість робочих місць для офісних працівників [6, с. 66].

Потребують уваги і не можуть не спонукати до роздумів такі твердження Р. Коллінза: комп’ютеризація середнього класу не заміщується створенням нових робочих місць. Нові робочі місця створюються, але їх кількість менша порівняно з тією, що була раніше, рівно як менші й доходи. Тому всі програми перекваліфікації для скорочених працівників не особливо впливають на показники структурного безробіття. Комп’ютеризація й Інтернет створили нові сфери праці: розроблення програмного забезпечення, створення веб-сайтів, різноманітні надомні онлайнів інформаційні й консультаційні послуги. Останні зазвичай погано оплачуються. Навіть

якщо інформаційні технології створюють нові види діяльності, вони не створюють оплачуваних вакансій у кількості, рівній тій, яка була ними знищена [6, с. 66].

Висновки. Проведений нами аналіз переконує, що динамізм, масштабність, багатовекторність змін у всіх сферах життєдіяльності людини будуть визначальним трендом найближчих десятиліть. Триватиме зміна всіх світів, що оточують людину, – природи, техніки, інститутів, праці, як і світу самих людей. І ці зміни не можна буде оцінювати однозначно позитивно чи негативно.

За умов наростання нових викликів та випробувань, що чекають на економічно активну людину в найближчій перспективі, більш складні вимоги постають перед економічною наукою, на чому вже наголошувалось раніше. Треба бути готовими до відповіді на безліч нових запитань, які постають перед соціумом за умов глобальних трансформацій усього, що оточує людину. Нагальне завдання, що вже нині постало перед кожною свідомою людиною, а особливо перед науковцем, – розпізнати, усвідомити глибину викликів сучасності, оцінити свій потенціал і можливості, дати відповідь на них з тим, щоб навколишній світ був безпечнішим, сприятливішим для стійкого розвитку.

Резюмуючи, наголосимо, що до основних наукових завдань на сучасному етапі слід віднести перенесення акценту з констатації “кінця знайомого світу” на окреслення контурів і опрацювання механізмів функціонування “незнайомого світу”, яким він стає для більшості економічно активного населення. Також висловимо сподівання, що концепти і судження, що є змістом цього розділу, стануть “цеглинками”, які зможуть закласти підвалини оновленої моделі людини у новій економіці та в постіндустріальному суспільстві.

Список використаних джерел

1. “Економіка для человека”: социально ориентированное развитие на основе прогресса реального сектора : материалы Московского экономического форума / под ред. Р.С. Гринберга, К.А. Бабкина, А.В. Бузгалина. – М. : Культурная революция, 2014. – 752 с.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман; [пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева]. – М. : Логос, 2002. – 390 с.
3. Валлерстайн И. Конец знакомого мира. Социология XXI века : Монография / И. Валлерстайн. – М. : Логос, 2004. – 368 с.
4. Друкер П. Менеджмент. Вызовы XXI века / Питер Друкер ; [пер. с англ. Наталии Макаровой]. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 256 с.
5. Духовно-культурні чинники соціоекономічної динаміки : монографія молодих вчених / під наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Г.В. Задорожного, канд. екон. наук, доц. І. Давидова. – Харків : Точка, 2013. – 266 с.
6. Есть ли будущее у капитализма? / сб. статей И. Валлерстайна, Р. Коллинза, М. Манна и др.; [пер. с англ. под ред. Г. Дерлугьяна]. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2015. – 320 с.
7. Кастель Р. Метаморфозы социального вопроса. Хроника наёмного труда / Робер Кастель ; [пер. с фр. ; общ. ред. пер. Н.А. Шматко]. – СПб. : Алетейя, 2009. – 576 с.
8. Корниш Э. Кибербудущее / Э. Корниш // Впереди XXI век: перспективы, прогнозы, футурологи. Антология современной классической прогностики. 1952–1999. / ред. И.В. Бестужев-Лада. – М. : Academia, 2000. – 480 с. – С. 191–208.
9. Лебон Г. Психология народов и масс / Г. Лебон ; [пер. с фр.]. – Челябинск : Социум, 2010. – 379 с.
10. Лекторский В.А. Философия, познание, культура / В.А. Лекторский. – М. : “Канон+” РООИ “Реабилитация”, 2012. – 384 с.
11. Найсбитт Дж. Мегатренды на перспективу до 2000 года / Дж. Найсбитт // Впереди XXI век : перспективы, прогнозы, футурологи. Антология современной классической прогностики. 1952–1999. / ред. И.В. Бестужев-Лада. – М. : Academia, 2000. – 480 с. – С. 459–463.
12. Чухно А.А. Предмет економічної теорії / А.А. Чухно // Економічна теорія. – 2009. – №2.
13. Giddens A. The Consequences OF Modernity / Anthony Giddens. – Cambridge : Polity Press, 1990. Ibid. – 188 p.

Стаття надійшла 30.03.2015

Із урахуванням дискусійності певних положень статті просимо висловлювати Вашу думку на сторінках журналу щодо порушеного питання.